

Олександр Потильчак
(Київ)

ІНОЗЕМНІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР (1943–1944 рр.): ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕРИТОРІАЛЬНО- ГАЛУЗЕВУ ЛОКАЛІЗАЦІЮ ТРУДОВОГО РЕСУРСУ

Розглядається територіальне розміщення та галузевий розподіл основних контингентів трудових ресурсів військовополонених на території Української РСР у 1943–1944 рр. Автор виділяє та дає оцінку чинникам військово-політичного, економіко-географічного і ресурсного характеру, що визначали специфіку територіально-галузевої локалізації трудових ресурсів іноземних військовополонених у період визволення республіки від нацистських окупантів.

Ключові слова: *військовополонені, трудові ресурси, трудовий контингент, стаціонарний виробничий табір, Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР (НКВС СРСР).*

Відбудовчий процес, який розпочався на визволеній від нацистських окупантів території України у другій половині 1943 р., вочевидь обіцяв бути специфічним. Мова йде не лише про небачені до цього масштаби руйнувань у промисловості і сільському господарстві, спустошення та знищення енергетичної й транспортної інфраструктур чи комунальної сфери. Потенційно величезний виробничий і сировинний потенціал України розглядався сталінським керівництвом СРСР як важлива ресурсна база сподіваної перемоги, а інтенсивна відбудова промислового комплексу Української РСР ставала пріоритетним завданням. При цьому, однією з найгостріших проблем початкового етапу відбудовного періоду в Українській РСР, що тривав у ході визволення республіки від нацистських окупантів у 1943–1944 рр., була нестача трудових ресурсів. Саме останній чинник додавав актуальності питанню використання праці військовополонених.

Основу історіографічного контексту проблеми експлуатації трудових ресурсів іноземних військовополонених у відбудові промислового потенціалу України на завершальному етапі Другої світової війни сьогодні складають праці вітчизняних дослідників А. Чайковського¹, М. Баглікової², М. Лободи³, О. Потильчака⁴, Д. Алексеєвої-Процюк⁵, Н. Калку-

тіної⁶. Написані на різноманітній джерельній базі, роботи цих авторів репрезентують більш чи менш змістовний емпіричний рівень опрацювання різних аспектів проблеми трудового використання військово-полонених в Україні на завершальному етапі Другої світової війни, проте цілісного, системного історичного аналізу цієї важливої складової практики полону і сьогодні бракує.

Завдання дослідження полягає у спробі аналізу територіально-галузевої локалізації основних контингентів трудових ресурсів військово-полонених по регіонам Української РСР у період визволення республіки від нацистських окупантів. Автор виділяє і дає оцінку чинникам, що визначали кроки влади в розподілі трудових ресурсів іноземних військово-полонених на території України у 1943–1944 рр. Основу джерельної бази дослідження становлять архівні матеріали з фондів центральних державних і галузевих архівів України та Російської Федерації, а також документи, опубліковані в тематичних збірниках.

Від початку Другої світової війни практично весь трудовий ресурс бранців таборів для військовополонених знаходився в розпорядженні спеціальної структури Наркомату внутрішніх справ СРСР — Управління у справах військовополонених (УПВІ) НКВС СРСР. Наразі саме відомство Л.П. Берії відповідало за трудовий контингент військовополонених, що концентрувався у тилових виробничих таборах, що стали основним типом режимної установи в ряду інших радянських спеціальних закладів утримання бранців.

Відносно швидке просування Червоної армії на захід через територію України та відчутне зростання чисельності військовополонених створили умови для якнайширшого залучення трудового контингенту останніх у відбудовчий процес. Першим стаціонарним виробничим табором для військовополонених на визволеній території Української РСР став табір № 144 (м. Харків). Наказом наркома внутрішніх справ СРСР № 001575 від 26 вересня 1943 р. це табірне управління з категорії «фронтового приймально-пересильного» реорганізували у «стаціонарний виробничий табір» (далі — СВТ) для військовополонених⁷. За даними на 3 жовтня 1943 р., у харківському таборі утримувалося 1052 військовополонених⁸.

13 листопада 1943 р. керівництвом НКВС СРСР було прийняте рішення про передислокацію до столиці України управління табору для військовополонених № 62⁹. Приблизно тоді ж з'являються і перші стаціонарні табори у промислових центрах півдня та сходу України. У вересні 1944 р. місцем постійної дислокації СВТ № 144 визначили Ворошиловград¹⁰, а 13 листопада 1943 р. з'явився наказ НКВС СРСР № 001743 про передислокацію СВТ для військовополонених № 100 до Запоріжжя¹¹. У лютому 1944 р. до Сталіно передислокували управління

стаціонарного виробничого табору для військовополонених № 280¹². Контингенти трьох останніх установ планували використати на відновленні вугільних копалень і металургійних підприємств, а бранців київського табору № 62 поетапно «працевлаштували» на розчистці зруйнованого центру столиці України.

Із початком інтенсивних відбудовчих робіт на визволеній території республіки мережа стаціонарних виробничих таборів і табірних відділень стрімко зростає. Вже з лютого 1944 р. у текстах цілком таємних відомчих наказів НКВС СРСР про організацію таборів і табірних відділень для військовополонених з'явилося коротке і чітке формулювання: «[...] для використання військовополонених на роботах [...]». Останнє означало, що рішення політичного керівництва СРСР про масове залучення трудових ресурсів військовополонених почали втілюватись у життя.

Особливого динамізму процес розбудови стаціонарних виробничих таборів і відділень для військовополонених набрав у Донбасі. Сюди радянське керівництво спрямувало масовий потік бранців, сподіваючись використати їх на відбудові підприємств вугільної та металургійної промисловості. Перші три виробничі табірні пункти створили у структурі управління СВТ № 280 (м. Сталіно) вже наприкінці лютого 1944 р. Їх майже п'ятитисячний трудовий контингент мав працювати на відбудові донбаських металургійних і хімічних заводів¹³.

Програму розширення мережі виробничих відділень донбаських таборів № 144 та № 280 реалізовували без зайвої тяганини. 30 квітня 1944 р. тодішній заступник союзного наркома внутрішніх справ С. Круглов підписав одразу два аналогічних за стилістикою та подібних за змістом накази, що стосувалися збільшення лімітної чисельності контингентів обох таборів до 12 000 бранців у кожному. Необхідність такого організаційного кроку обґрунтовувалась у відомчому нормативному приписі «[...] розширенням робіт з вуглевидобування та будівництва шахт у районі Сталіно [...]»¹⁴.

За період з 18 травня по 6 вересня 1944 р. у складі стаціонарного виробничого табору № 144 УПВІ НКВС СРСР організувало 35 табірних відділень із загальною лімітною чисельністю контингенту близько 49 000 військовополонених. Абсолютна більшість із них — 32 табірних відділення з лімітом контингенту понад 45 000 осіб — повинні були забезпечити робочою силою відбудову шахт і вуглевидобування на копальнях 11-ти державних вугільних трестів. 3 табірних відділення з контингентом у 4000 бранців облаштували для роботи на металургійних і хімічних підприємствах Луганщини. За період з 12 травня до 14 грудня 1944 р. відомчими наказами НКВС СРСР у складі табірної управління № 280 було організовано 35 виробничих табірних відділень із контингентом

військовополонених близько 49 000 осіб. Більшість табірних підрозділів (26 відділень з лімітом контингенту 41 600 осіб) обслуговували робочою силою відбудову місцевих вуглезбагачувальних підприємств, вугільних копалень, а також роботу шахт з вуглевидобування. Потреби підприємств чорної металургії, хімічної промисловості, електроенергетики та морського транспорту донбаського регіону в робочій силі військовополонених мали забезпечувати 10 табірних відділень з контингентом 12 800 осіб¹⁵.

18 серпня 1944 р. наказом НКВС СРСР № 001004 у Штерівці Ворошиловградської області започаткували організацію стаціонарного виробничого табору для військовополонених № 256 з лімітом контингенту 2500 бранців. Цю робочу силу передбачалося використовувати на відбудові місцевої електростанції¹⁶. Управління СВТ № 256 дуже швидко змінило свою «прописку» і було переведене до Красного Луча Ворошиловградської області. Одночасно до структури цієї установи передали 11 виробничих табірних відділень ворошиловградського табору № 144 і 6 відділень сталінського табору № 280¹⁷.

8 вересня 1944 р. НКВС СРСР санкціонував початок облаштування в Горлівці Сталінської області управління СВТ для військовополонених № 242 з лімітом у 8800 бранців. Тоді ж новоствореній установі передавали в управління 8 виробничих відділень табору № 280, чії контингенти обслуговували вугільні копальні, окремі військові (літерні) заводи та металургійні підприємства¹⁸. Змінило свою дислокацію і табірне управління № 144. Його перевели з обласного центру до м. Серго Ворошиловградської області, а трохи згодом — до Кадіївки¹⁹.

10 жовтня 1944 р. С. Круглов підписав наказ № 001246 про організацію табірної управління № 125 у сел. Верхнє (м. Лисичанськ), Ворошиловградської області з лімітом 14 600 військовополонених. Як видно з констатуючої частини нормативного документа, підставою для його створення була необхідність «[...] кращого керівництва таборами НКВС й ефективнішого використання військовополонених на роботах [...]». Щойно організованій установі передали 12 табірних відділень кадіївського СВТ № 144²⁰. Проте незабаром виявилось, що новостворене табірне управління № 125 не забезпечило ефективного використання «трудоного фонду» переданих йому табірних відділень, а тому в середині грудня 1944 р. НКВС СРСР повернув шість із них СВТ № 144²¹.

Про результати масштабної діяльності УПІВІ НКВС СРСР з організації виробничих таборів для військовополонених у Донбасі свідчить той факт, що станом на 1 січня 1945 р. у структурі шести тамтешніх таборів знаходилося 86 виробничих табірних відділень з лімітом «трудоного фонду» близько 130 000 осіб²². Направду, реальна кількість утримуваного в

таборах військовополонених контингенту була куди скромнішою. За даними НКВС УРСР станом на 10 квітня 1945 р. у донбаських таборах для військовополонених перебували 82 563 бранці²³.

Не менш інтенсивно розбудовувалась мережа виробничих табірних пунктів для військовополонених київського СВТ № 62. 21 липня 1944 р. наказом НКВС СРСР № 00877 центральне управління київського табору передислокували з передмістя Сирець до Києва, а ліміт чисельності контингенту збільшили до 18 500 військовополонених²⁴. За період від 3 липня по 15 грудня 1944 р. у складі табірної управління № 62 у Києві НКВС СРСР створив 16 виробничих табірних відділень з лімітом контингенту близько 33 000 осіб. Нові підрозділи забезпечували робочою силою промислові та енергетичні підприємства, комунальну сферу, будівництво громадських і державних споруд і житла у столиці України²⁵. На початок 1945 р. у складі управління табору НКВС СРСР для військовополонених № 62 у Києві функціонувало 17 табірних відділень з лімітом контингенту понад 22 000 осіб. Фактична ж чисельність «трудового ресурсу» була значно меншою. Станом на 10 квітня 1945 р. — це 12 797 військовополонених²⁶.

Робочі руки військовополонених активно використовувались на підприємствах індустріальних центрів нижнього Подніпров'я — Запоріжжя та Дніпропетровська. За період з лютого по грудень 1944 р. у складі запорізького СВТ № 100 органи військового полону облаштували 11 виробничих табірних відділень загальною лімітною наповненістю контингенту 21 000 осіб. Трудовий контингент військовополонених працював на азотно-туковому комбінаті Дніпродзержинська, паровозоремонтному і коксохімічному заводах у Запоріжжі, на відбудові Запоріжсталі та Дніпрогесу²⁷.

У другій половині 1944 р. союзне керівництво ухвалило рішення щодо використання контингенту військовополонених на будівництві Дніпропетровського автозаводу. Виконуючи це рішення НКВС СРСР 30 листопада 1944 р. наказом № 001438 (за підписом заступника наркома В. Чернишова) санкціонує організацію в обласному центрі стаціонарного табору для військовополонених № 315 з лімітом у 5000 осіб²⁸. На початку грудня 1944 р. до структури дніпропетровського табору НКВС СРСР передав дислоковане на азотно-туковому заводі Дніпродзержинська виробниче відділення запорізького СВТ № 100. Реорганізованому табірному підрозділу встановили ліміт контингенту в 2000 військовополонених²⁹.

Початок організації мережі стаціонарних виробничих установ для військовополонених на півдні України припадає на першу половину 1944 р., коли на порядку денному стояли питання якнайшвидшого відновлення місцевих суднобудівних підприємств. 30 квітня 1944 р. у відомстві

Л.П. Берії вирішили санкціонувати передислокацію на територію Української РСР до Миколаєва стаціонарного табору для військовополонених № 126³⁰. Табір для військовополонених з лімітом контингенту 12400 осіб розгорнули на правому березі Інгулу в районі робітничого селища Миколаївського суднобудівного заводу імені 61 комунара³¹. Каталізатором розширення мережі табірних відділень для військовополонених у Миколаєві виявились потреба в забезпеченні робочою силою відновлення промислових потужностей і відповідної інфраструктури міста корабелів. У липні та грудні 1944 р. НКВС СРСР організував у складі СВТ № 126 два виробничих табірних відділення з лімітом контингенту у 1200 осіб кожне. Бранців «працевлаштували» на миколаївських підприємствах: суднобудівному заводі імені А. Марти та Л. Бадіна і будівництві № 118 ВМФ СРСР³².

3 липня 1944 р. з'явився наказ НКВС СРСР № 00756 «Про організацію табору для військовополонених у м. Одесі». Відомчий нормативний припис передбачав якнайшвидше облаштувати в щойно визволеній «південній Пальмірі» стаціонарну табірну установу № 159 для утримання й трудового використання 12 000 німецьких і румунських полонених³³. На початок вересня 1944 р. у складі табірної управління № 159 знаходилося 3 табірних відділення, бранці з яких працювали на відбудові військових і цивільних об'єктів Одеси. 18 вересня 1944 р. заступник наркома внутрішніх справ СРСР В. Чернишов підписав наказ № 001171. У структурі Одеського табору створювалося табірне відділення № 4 з контингентом 1500 осіб. Його бранців планували використати на відбудові паровозоремонтного заводу, що розміщувався на залізничній станції імені Т.Г. Шевченка Одеської залізниці³⁴. 22 вересня з'являється черговий наказ НКВС СРСР № 001189, котрим санкціонувалася організація 5-го відділення одеського табору. Його 500 бранців мали залучити до робіт з відновлення місцевого заводу суперфосфатних добрив³⁵. На початок 1945 р. іноземні військовополонені табору № 159 працювали також на заводі «Червоний сигнал» та канатному заводі в Одесі, а в його структурі перебувало 9 табірних відділень³⁶.

Протягом літа–осені 1944 р. організаційні заходи з облаштування стаціонарних виробничих таборів для бранців війни тривали також у центральній і північній Україні. 10 липня 1944 р. С. Круглов підписав одразу кілька нормативних приписів про організацію стаціонарних таборів військовополонених на території України. У наказі № 00797 йшлося про передислокацію ФППТ № 139 в район Умані та переведення його в категорію стаціонарних. СВТ № 139 (з лімітом 5000 осіб) утворювався на базі особового складу, майна та автотранспорту колишнього фільтраційного табору і мав розміщуватись у приміщеннях, котрі до цього займав

ФПШТ № 33³⁷. У підписаному того ж дня наказі № 00799 йшлося про організацію таборів для військовополонених у Ніжині (№ 176, ліміт — 1500) та Чернігові (№ 177, ліміт — 2000 осіб). Їх створювали на базі розгорнутих раніше резервних таборів для військовополонених. Згодом, для використання військовополонених на відновленні Прилуцького заводу пожежних автомобілів, у складі табору № 177 організували табірне відділення № 1 з лімітом у 1000 осіб, а 30 грудня 1944 р. — табірне відділення № 2 у Чернігові³⁸. Табір для військовополонених у Ніжині розміщувався недовго. 18 вересня 1944 р. наказом НКВС СРСР № 001168 його було передислоковано до молдавських Бельців. Визначальною причиною подібного кроку стала, як йшлося в наказі, — «[...] відсутність належних умов розміщення і утримання військовополонених у таборі [...]»³⁹.

24 серпня 1944 р. з'явився наказ НКВС СРСР № 001031 «Про організацію табору для військовополонених у м. Жмеринка Вінницької області». Новостворюваний стаціонарний табір № 235 отримав ліміт контингенту 3500 осіб⁴⁰. У жовтні 1944 р. у його складі організували три табірні відділення (№№ 1–3) загальним лімітом у 3000 бранців і пунктами дислокації: у Вінниці (завод суперфосфатних добрив); на залізничній станції Гнівань (гранітний кар'єр) і в селі Глухівці Комсомольського району (каоліновий комбінат)⁴¹.

9 вересня 1944 р. керівництво НКВС СРСР санкціонувало організацію таборів для військовополонених на території Житомирської області. У Бердичеві розбудовували стаціонарний табір для військовополонених № 112 (з лімітом контингенту 7500 бранців) у складі двох табірних відділень (№ 1 — у Бердичеві, з лімітом 2500 осіб; № 2 — у містечку Лиса Гора, з лімітом 5000 бранців). У Коростені передбачалося створити СВТ № 110 з лімітом контингенту в 3000 осіб. За версією керівників НКВС СРСР безпосередньою причиною організації таборів на Житомирщині була необхідність розміщення «[...] нових надходжень військовополонених [...]», робочі руки яких планували використати «[...] для відбудови залізниць і шосейних доріг, мостів та адміністративних будівель, інших об'єктів [...]»⁴².

Стаціонарний виробничий табір для військовополонених № 136 у Карлівці (Полтавська область) виявився останньою подібною установою, організованою на території Української РСР у 1944 р. Наказом НКВС СРСР № 001493 від 14 грудня 1944 р. у СВТ створили два виробничих відділення загальним лімітом контингенту 3000 осіб. Цей «трудоий фонд» військовополонених влада розраховувала використати на місцевих цукрових заводах⁴³.

Таким чином, у 1943–1944 рр. УПВІ НКВС СРСР та його республіканські структури організували на території 17 областей Української

РСР 26 стаціонарних таборів для військовополонених (177 табірних відділень з лімітом понад 260 000 бранців). У січні 1945 р. на території Української РСР функціонували 13 стаціонарних таборів для військовополонених, у складі котрих перебувало 115 табірних відділень здатних розмістити одночасно близько 215 000 бранців⁴⁴.

Отже, приймаючи рішення про масове використання іноземних військовополонених на відбудові зруйнованого війною господарства Української РСР уже в ході її визволення від окупантів, радянське політичне керівництво виходило з крайньої потреби у трудових ресурсах, враховуючи при цьому низку чинників військово-політичного, економіко-географічного і ресурсного характеру.

Той факт, що перші стаціонарні виробничі табори для військовополонених з'явилися саме у Харкові та Києві мав не тільки цілком конкретні економічні підстави, але й справді символічне значення. На думку більшовицьких партійних вождів, переможений ворог повинен був не лише на власні очі бачити відродження з руїн обох радянських столиць України, але й власною працею наближати це відродження, адже невідкладні роботи з розчистки руйнувань при відсутності спеціальної техніки вимагали великої кількості робочих рук.

Порівняння кількісно-галузевих показників розміщення контингентів іноземних військовополонених на території УРСР у 1943–1944 рр. виразно свідчить про пріоритети економіко-географічного і ресурсного характеру, що склалися у сфері використання цієї категорії трудових ресурсів. Регіонами переважного застосування робочих рук військовополонених були обидві радянські столиці України, центр, схід і південь республіки. Саме тут концентрувався промислово-виробничий потенціал, що через своє стратегічне значення для держави і працемісткість технології цілком прогнозовано став сферою найактивнішого залучення трудових ресурсів бранців війни. Найбільший контингент (від 30 до 40% трудового фонду бранців) використовувався на вугільних копальнях Сталінської та Ворошиловградської областей. Чисельно значні групи полонених працювали на відбудові підприємств чорної металургії, хімічних та енергетичних підприємств, у промисловому будівництві. На нижньому Подніпров'ї та півдні України трудовий ресурс військовополонених використовували переважно на відбудові великих металургійних і машинобудівних заводів, інфраструктури портів і суднобудівних підприємств.

У центрі, на правобережжі та на півночі України розміщувались порівняно невеликі контингенти військовополонених, які використовувалися для відбудови окремих промислових підприємств, транспортної інфраструктури, на видобуванні корисних копалин, у лісопереробній та

цукровій промисловості тощо. Такий розподіл трудового фонду полонених визначався передусім регіонально-галузевою структурою економіки цих регіонів, що мала переважно аграрно-сировинний характер.

¹ *Чайковский А.С.* Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939–1953 гг.): [монография] / А.С. Чайковский. — К., 2002. — 503 с.

² *Багликова М.С.* Німецькі військовополонені в Донбасі (1943–1954 рр.): Автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01 / Багликова Марина Сергіївна. — Донецьк, 2005. — 20 с.

³ *Лобода М.* Залучення іноземних військовополонених до відбудови виробничих об'єктів України 1943–1950 рр. / М.К. Лобода // *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей.* — К., 2006. — Вип. 10. — Ч. 2. — С. 346–357.

⁴ *Потильчак О.В.* Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939–1954): монографія / О.В. Потильчак. — К., 2004. — 482 с.

⁵ *Алексеева-Процюк Д.О.* Використання праці іноземних військовополонених та інтернованих на території України (1939–1953): нормативно-правові та організаційні засади: монографія / Д.О. Алексеева-Процюк. — К., 2011. — 240 с.

⁶ *Калкутина Н.В.* Деякі аспекти трудового використання іноземних військовополонених на відновленні суднобудівних заводів м. Миколаєва (1944–1945 рр.) // IX Миколаївська обласна краєзнавча конференція. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв, 2014. — С. 135–138.

⁷ Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України (далі — ГДА МВС України). — Ф. 45, оп. 1, спр. 110, прим. 69, арк. 1.

⁸ *Чайковский А.С.* Назв. праця. — С. 215–216.

⁹ ГДА МВС України. — Ф. 83, оп. 1, спр. 228, арк. 20.

¹⁰ Там само. — Арк. 3.

¹¹ Там само. — Арк. 18.

¹² *Потильчак О.В.* Назв. праця. — С. 309.

¹³ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 121, прим. 27, арк. 1.

¹⁴ Там само. — Прим. 71, арк. 1; прим. 78, арк. 1–1 зв.

¹⁵ *Підраховано автором за даними:* ГДА МВС України. — Ф. 45, спр. 121, прим.; спр. 123, прим.

¹⁶ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 123, прим. 16, арк. 1–1 зв.

¹⁷ Там само. — Прим. 45, арк. 1–3.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само; *Потильчак О.В.* Назв. праця. — С. 61.

²⁰ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 123, прим. 62, арк. 1–2 зв.

²¹ Там само. — Прим. 109, арк. 1 зв.–2.

²² *Потильчак О.В.* Назв. праця. — С. 62.

²³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1, оп. 23, спр. 1830, арк. 30.

- ²⁴ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 121, прим. 116, арк. 1–1 зв.
- ²⁵ Там само. — Прим. 92, арк. 1; спр. 123, прим. 41, арк. 1; прим. 52, арк. 1–1 зв.; прим. 70, арк. 1; прим. 114, арк. 1 зв.; прим. 115. — Арк. 1.
- ²⁶ Потильчак О.В. Назв. праця. — С. 60.
- ²⁷ ГДА МВС України. — Ф. 83, оп. 1, спр. 228, арк. 18; ф. 45, оп. 1, спр. 123, прим. 38, 52, 71, 105, 114.
- ²⁸ Там само. — Ф. 45, оп. 1, спр. 123, прим. 99, арк. 1–1 зв.
- ²⁹ Там само. — Прим. 105, арк. 1–1 зв.
- ³⁰ Там само. — Спр. 121, прим. 72, арк. 1.
- ³¹ Там само. — Ф. 83, оп. 1, спр. 228, арк. 24.
- ³² Там само. — Ф. 45, оп. 1, спр. 121, прим. 118, арк. 1; спр. 123, прим. 114, арк. 1.
- ³³ Там само. — Прим. 94, арк. 1–1 зв.
- ³⁴ Там само. — Спр. 123, прим. 52, арк. 1–1 зв.
- ³⁵ Там само. — Прим. 53, арк. 1.
- ³⁶ Потильчак О.В. Назв. праця. — С. 263.
- ³⁷ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 121, прим. 102, арк. 1–1 зв.
- ³⁸ Там само. — Прим. 103, арк. 1–1 зв.; спр. 123, прим. 6, арк. 1, прим. 123, арк. 1–1 зв.
- ³⁹ Там само. — Спр. 123, прим. 51, арк. 1–1 зв.
- ⁴⁰ Там само. — Прим. 24, арк. 1–1 зв.
- ⁴¹ Там само. — Прим. 68, арк. 1–1 зв.; прим. 69, арк. 1–1 зв.
- ⁴² Там само. — Прим. 47, арк. 1; прим. 48, арк. 1; ЦДАГО України. — Ф. 1, оп. 23, спр. 982, арк. 5.
- ⁴³ ГДА МВС України. — Ф. 45, оп. 1, спр. 123, прим. 111, арк. 1–1 зв.
- ⁴⁴ Потильчак О.В. Назв. праця. — С. 64.

Рассматривается территориальное размещение и отраслевое распределение основных контингентов трудовых ресурсов военнопленных на территории Украинской ССР в 1943–1944 гг. Автор выделяет и дает оценку факторам военно-политического, экономико-географического и ресурсного характера определившим особенности территориально-отраслевой локализации трудовых ресурсов иностранных военнопленных в период освобождения республики от нацистских оккупантов.

Ключевые слова: *военнопленные, трудовые ресурсы, трудовой контингент, стационарный производственный лагерь, Народный комиссариат внутренних дел СССР (НКВД СССР).*

Location and sectoral distribution of the bulk of the human resources of the prisoners of war in the territory of the Ukrainian SSR in 1943–1944 is

studied. The author identifies and assesses the factors of military, political, economic and geographical and resource nature the which determined the specific of the territorial and sectoral localization of the human resources of the foreign prisoners of war during the liberation of the republic from the Nazi occupation.

Keywords: *prisoners of war, human resources, labor contingent, stationary production camp, the People's Commissariat of Internal Affairs of the USSR (NKVD).*